

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Als ik morgen niet op transport ga, ga ik 's avonds naar de revue': kamp Westerbork in brieven, dagboeken en memoires (1942-2010)

Moraal, E.M.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Moraal, E. M. (2013). *'Als ik morgen niet op transport ga, ga ik 's avonds naar de revue': kamp Westerbork in brieven, dagboeken en memoires (1942-2010)*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Driemaal Ed van Thijn: het doorgangs(- en internerings)kamp Westerbork, 1942-1945	10
1.1. WESTERBORK: PRELUDE	10
1.2. DRIE MAAL ED VAN THIJN	13
Hoofdstuk 2: ‘Ik wilde dat ik de gave bezat om alles op papier vast te leggen’: geschiedschrijving en egodocumenten	17
2.1. INLEIDING	17
2.2. OORLOG, JODENVERVOLGING EN HERINNERING	17
2.3. PERSPECTIEVEN: HISTORIOGRAFIE	32
2.3.1. <i>Mannen en vrouwen</i>	32
2.3.2. <i>Kinderen</i>	36
2.3.3. <i>Slachtoffers, daders en omstanders</i>	43
2.3.4. <i>Duitse en Nederlandse joden</i>	50
2.4. EGODOCUMENTEN	53
2.4.1. <i>Egodocumenten en de oorlog</i>	53
2.4.2. <i>De bronnen: brieven, dagboeken en memoires</i>	64
2.4.3. <i>‘Vandaag is het schrijfdag’: briefschrijven in een doorgangskamp</i>	70
2.4.4. <i>‘Achter prikkeldraad’: dagboekschrijven in Westerbork</i>	80
2.4.5. <i>‘Ik zal mijn best doen alles zo kort en reëel mogelijk weer te geven’: herinneringen aan Westerbork</i>	87
2.5. BESLUIT	97
Hoofdstuk 3: ‘Jo en ik slapen in één barak, Jaap in een andere’: mannen en vrouwen in Westerbork	98
3.1. MANNENVERHALEN, VROUWENVERHALEN	98
3.2. AANKOMST	102
3.3. DE BARAKKEN	109
3.3.1. <i>Leven in de barakken</i>	109
3.3.2. <i>Mannenbarak – vrouwenbarak</i>	113

3.4.	HYGIËNE	115
	3.4.1. <i>Hygiëne, huishouden en huiselijkheid</i>	116
	3.4.2. <i>Persoonlijke hygiëne, uiterlijk voorkomen</i>	123
3.5.	VOEDSEL	127
3.6.	DIENSTBEREICH 4: HET KAMPZIEKENHUIS	135
	3.6.1. <i>Ziek in Westerbork</i>	139
	3.6.2. <i>Menstruatie en zwangerschap</i>	142
3.7.	MANNENWERK, VROUWENWERK?	146
3.8.	NA HET WERK	155
	3.8.1. <i>Vrije tijd</i>	156
	3.8.2. <i>Familie</i>	160
	3.8.3. <i>Vrienden</i>	167
	3.8.4. <i>Liefde en seksualiteit</i>	171
3.9.	AANPASSING EN GEWENNING	177
3.10.	TRANSPORT	181
3.11.	BESLUIT	185
Hoofdstuk 4: ‘Van ons is de jeugd gestolen’: jong in Westerbork		188
4.1.	DE GESTOLEN JEUGD	188
4.2.	OPGROEIEN IN HET INTERBELLUM	191
4.3.	KINDEREN SCHRIJVEN OVER DE OORLOG	196
4.4.	HET KIND IN WESTERBORK	199
4.5.	TUSSEN KIND EN VOLWASSENE IN?	208
	4.5.1. <i>Leren voor jezelf te zorgen</i>	208
	4.5.2. <i>Familie</i>	212
	4.5.3. <i>Een negen tot vijf baan</i>	217
	4.5.4. <i>Frictie en onaangepast gedrag</i>	222
4.6.	LEREN IN HET KAMP	227
	4.6.1. <i>Het onderwijs in Westerbork</i>	227
	4.6.2. <i>Herinneringen aan mijn schooltijd</i>	231
4.7.	SPELEN IN HET KAMP	236
	4.7.1. <i>Jeugdzorg in Westerbork</i>	237
	4.7.2. <i>‘Wij gaan naar Polen met versleten zolen’</i>	246

4.8. BESTE VRIENDEN IN HET KAMP	251
4.9. JEUGDLIEFDES	256
4.10. BESLUIT	260
Hoofdstuk 5: ‘De krankzinnigheid ten top gevoerd’: kampingezetenen over daders en omstanders	266
5.1. DADERS, OMSTANDERS EN SLACHTOFFERS	266
5.2. DADERS	267
5.2.1. <i>Duitsers in kamp Westerbork</i>	267
5.2.2. <i>Een goed kamp?</i>	271
5.2.3. <i>Duitsers in en om het kamp</i>	283
5.2.4. <i>Frau Hassel en Fräulein Slotke</i>	293
5.2.5. <i>De kampcommandant</i>	294
5.3. TUSSEN DADER EN OMSTANDER IN?	302
5.3.1. <i>De Nederlandse Marechaussee</i>	302
5.4. OMSTANDERS	309
5.4.1. <i>In een uithoek van het land?</i>	309
5.4.2. <i>Omstanders in het kamp</i>	312
5.4.3. <i>Omstanders buiten het kamp</i>	317
5.4.4. <i>Van meelevende medeburger naar onverschillige omstander</i>	323
5.5. VERZET	329
5.6. BESLUIT	340
Hoofdstuk 6: ‘De mensen zijn zoals overal, van alle standen, goede en slechte karakters’: ‘Duitse’ en ‘Nederlandse’ joden in Westerbork	343
6.1. ‘KLOVEN, AFGRONDEN EN (..) SCHAKERINGEN’	343
6.2. CENTRAAL VLUCHTELINGENKAMP WESTERBORK	344
6.2.1. <i>De voorgeschiedenis</i>	344
6.2.2. <i>Leven in vluchtelingenkamp Westerbork</i>	349
6.2.3. <i>Overgang naar het doorgangskamp: de periode januari tot juli 1942</i>	353
6.3. DOORGANGSKAMP WESTERBORK	356
6.3.1. <i>De overname en eerste transporten</i>	356
6.3.2. <i>Verschillen in beleving van kamp Westerbork</i>	359

6.3.3. <i>Samenleven in het kamp</i>	367
6.3.4. <i>Gedwongen samenleven</i>	371
6.4. DE KWESTIE DUITSE VERSUS NEDERLANDSE JODEN	375
6.4.1. <i>Inleiding</i>	375
6.4.2. <i>Brieven, dagboeken en verslagen uit de oorlog</i>	377
6.4.3. <i>Vroege memoires</i>	386
6.4.4. <i>Late memoires</i>	393
6.5. PROMINENTEN VERSUS NIET-PROMINENTEN IN BREDERE CONTEXT	400
6.6. ‘DE’ MENS IN WESTERBORK	408
6.7. BESLUIT	417
Hoofdstuk 7: ‘Onze gedachten zullen (...) vaak vertoeven bij dit met tranen gedrenkte stukje grond’: de bevrijding van Westerbork	420
7.1. DE BEVRIJDING ALS JANUSHOOFD	420
7.2. CONCLUSIES	423
7.2.1. <i>Onmiddellijke strijd om het bestaan</i>	423
7.2.2. <i>Eerste besef van een verloren tijdperk</i>	425
7.2.3. <i>Naar het einde van het eigen leven toe</i>	428
7.3. MENS ZIJN EN BLIJVEN	431
7.4. HEDEN, VERLEDEN, TOEKOMST?	433
Plattegrond Doorgangskamp Westerbork	437
Dankwoord	438
Gebruikte afkortingen	440
Lijst van auteurs: bibliografische en biografische gegevens	441
Overige bronnen	493
Geraadpleegde literatuur	497
Samenvatting	524
Summary	530